

УДК 331.104.22

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ МОЛОДІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL IN YOUNG AGRICULTURAL ENTERPRISES

Качмар О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Відокремлений підрозділ Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

У статті обґрунтовано необхідність інституціональних змін для забезпечення нової якості людського капіталу аграрних підприємств на найближчу перспективу. Сформульовано шляхи вдосконалення державної молодіжної політики, яка має передбачати акумуляцію ресурсів та зусиль на законодавчому, фінансовому, соціальному та освітньому рівнях.

Ключові слова: людський капітал, інституційне середовище, молодь, аграрні підприємства, інституційні зміни, молодіжна політика, державна політика.

В статье обоснована необходимость институциональных изменений для обеспечения нового качества человеческого капитала аграрных предприятий на ближайшую перспективу. Сформулированы пути совершенствования государственной молодежной политики, которая должна предусматривать аккумуляцию ресурсов и усилий на законодательном, финансовом, социальном и образовательном уровнях.

Ключевые слова: человеческий капитал, институциональная среда, молодежь, аграрные предприятия, институциональные изменения, молодежная политика, государственная политика.

The article substantiates the need for institutional changes to ensure the new quality of human capital of agrarian enterprises in the near future. The ways of improvement of the state youth policy, which should provide for accumulation of resources and efforts in the legislative, financial, social and educational directions, are formulated.

Key words: human capital, institutional environment, youth, agrarian enterprises, institutional changes, youth policy, state policy.

Постановка проблеми. Концепція людського капіталу є сьогодні одним з головних теоретичних напрямів реалізації політики сільського розвитку, підвищення рівня та якості життя населення. Суспільна користь людського капіталу зумовлює необхідність державної підтримки на стадіях його функціонування в аграрних підприємствах. Визнання важливості та унікальності людського капіталу аграрних підприємств передбачає необхідність вжиття комплексу заходів щодо збереження (призупинення зменшення кількості зайнятих в аграрних підприємствах, зменшення плінності кадрів), формування та якісного вдосконалення наявного людського капіталу (підвищення кваліфікації, якості освіти), ефективного використання та застосування людського капіталу для розвитку підприємства й сталого сільського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий вчений У. Гамільтон відзначав, що «інститути означають переважний і постійний спосіб мислення, який став звичним для групи і

перетворився для народу на звичаї <...> Інститути встановлюють межі та форми людської діяльності» [1]. Водночас Т. Веблен зазначав: «З одного боку, інститути – це звичні способи реагування на стимули, які створюють змінені обставини, з іншого, інститути – це особливі способи існування суспільства, що створюють особливу систему суспільних відносин» [2, с. 21–22]. Згідно з Д. Норттом, «інститути – це правила гри» [3], тому формування нового інституційного середовища передбачає зміну свідомості людей, цілей їхньої життєдіяльності, методів досягнення поставлених завдань і життєвих пріоритетів.

Значення інституцій та їх вплив на розвиток людського капіталу, на думку Д. Норта, можна звести до такого [4]:

– інститути формалізують діяльність індивідів та їх колективів, формують орієнтир змін в розвитку економічних агентів та трудових ресурсів;

– завдання інститутів полягає у створенні належних умов для розвитку людського капіталу;

– інститути сприяють підвищенню рівня якості життя населення, інноваційному розвитку людського капіталу;

– інституції формують офіційні та неофіційні правила, механізми спостереження та примушення до їх дотримання для регуляції розвитку людського капіталу;

– інститути визначають правила взаємодії індивідів та колективів;

– інститути повинні підтримувати збалансованість розвитку людського капіталу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значні напрацювання щодо розкриття питання інституційного середовища формування людського капіталу аграрних підприємств, однозначної думки серед вчених немає, мало уваги приділяється вдосконаленню державної молодіжної політики для забезпечення нової якості людського капіталу аграрних підприємств, тому ці питання потребують подальших наукових досліджень та детального вивчення.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). У сучасних умовах для формування нової якості людського капіталу молоді аграрних підприємств необхідно створити таке інституційне середовище, яке забезпечить належні умови його функціонування. При цьому основним чинником повинна стати інституційна трансформація реформування способу мислення та світосприйняття людей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі ринкових трансформацій в аграрному секторі, у сільській місцевості склалися нові умови господарювання, які потребують людського капіталу нової якості, що формується під впливом відповідних інституційних змін (рис. 1).

Для побудови такого інституційного середовища потрібно застосувати комплексний підхід, який вимагає побудови системи регулювання правових, фінансових та організаційно-інституціональних засад його функціонування. Формування комплексної системи нагромадження людського капіталу потрібно починати з рефор-

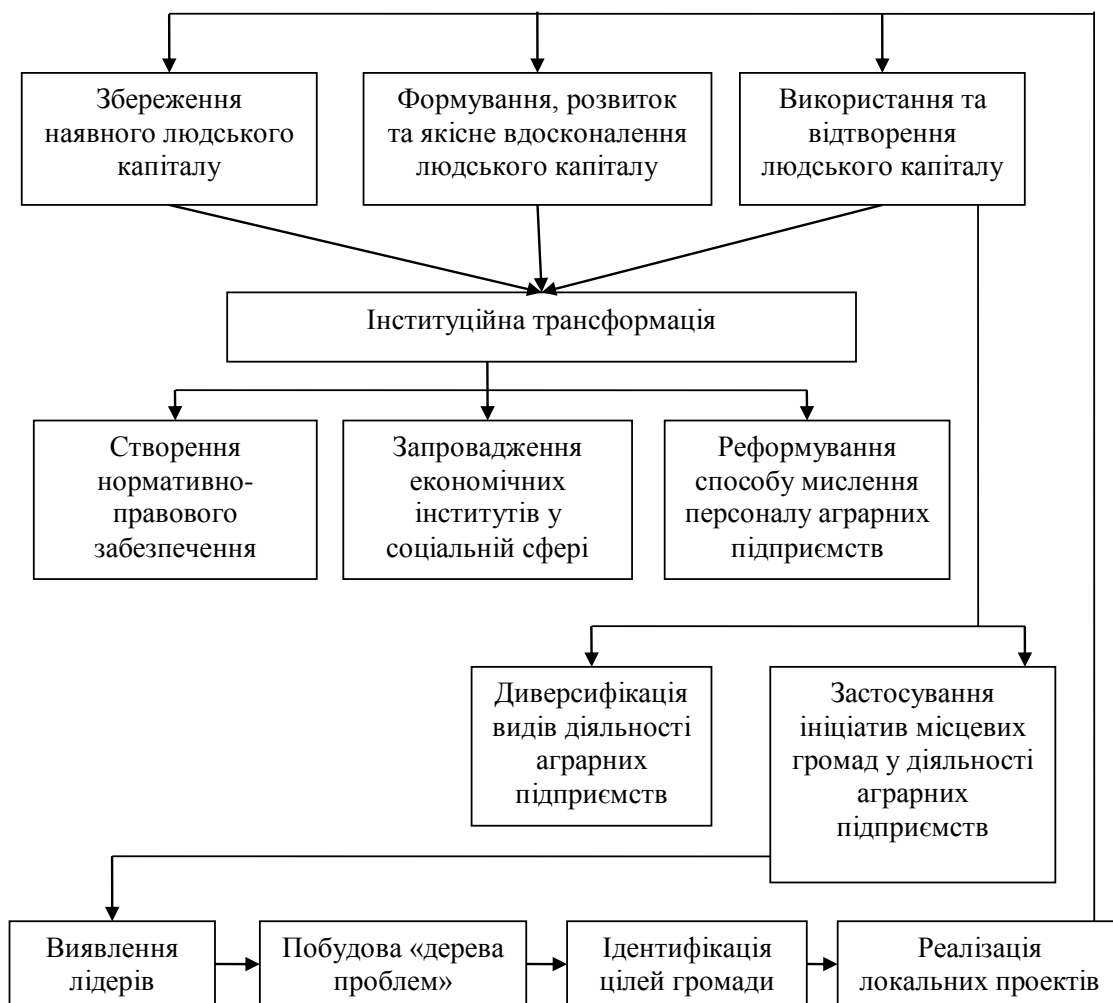

Рис. 1. Напрями інституційних змін для забезпечення нової якості людського капіталу аграрних підприємств

Джерело: розроблено автором на основі джерела [8, с. 140]

мування законодавчої бази, яка протягом тривалого періоду переважно зводилась до прийняття пакета нормативних актів, які були запозичені із зарубіжних країн та не завжди відповідали умовам нашої країни.

Так, функціонування людського капіталу аграрних підприємств в Україні сьогодні регулюється великою кількістю нормативно-правових актів, які приймають як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. До загальнодержавних нормативно-правових актів належать Кодекс законів про працю, Господарський кодекс України, Закони України «Про зайнятість населення», «Про оплату праці», «Про колективні договори та угоди», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про розвиток та державну підтримку середнього та малого бізнесу в Україні», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», різноманітні цільові програми тощо. Проте механізм їх реалізації дуже часто має лише декларативний характер, наприклад задекларована в концепції державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року мета щодо «збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності» не підкріплена конкретними поетапними заходами і фінансовими ресурсами.

Ми підтримуємо думку відомих українських вчених О. Бородіної та І. Прокопи про те, що вагомою основою інституційних змін у сучасних умовах є «реалізація проекту Концепції гуманітарного розвитку України, в якому чітко визначається пріоритетність розвитку людського капіталу, його значення і роль у формуванні нової якості життя, реалізації потенціалу кожного громадянина. Відповідно до зазначених принципів і пріоритетів гуманітарний розвиток визначається як модель розвитку, орієнтована на максимальне розкриття потенціалу кожної людини і соціуму загалом, створення гідних умов для реалізації всіх інтелектуальних, культурних, творчих можливостей», а також їхню пропозицію щодо доцільності прийняття Закону України «Про основні засади активізації людського капіталу в системі забезпечення розвитку сільської місцевості» [8, с. 142], що допоможе вивести проблему збереження людського капіталу в сільській місцевості на загальнонаціональний рівень, створити ефективний механізм його формування, якісного вдосконалення та ефективного використання з регулюванням взаємовідносин між державою, аграрними підприємствами та носієм людського капіталу.

Нова система нормативно-правового забезпечення повинна стимулювати запровадження ринкових механізмів в аграрній сфері та введення в дію нових інститутів формування людського капіталу, зокрема місцевих громад на основі молодих лідерів села, соціальних інститутів, які впливатимуть на функціонування людського капіталу всього сільського населення, зокрема сільської молоді. Водночас потрібно

реформувати спосіб мислення носія людського капіталу та надати велике значення саме економічному мисленню як одній зі складових людського капіталу, що здобувається навчанням. Відповідно до нових умов господарювання має бути нове розуміння змін, які відбуваються, а також розуміння власного місця кожного працівника аграрного підприємства в цих змінах. Цей процес тривалий, і його потрібно починати з поширення знань та інформації про сучасні інноваційні процеси.

Щодо сільської молоді, то державна молодіжна політика формувалась протягом усього періоду розбудови української держави, адже зміни, що відбуваються в суспільному, економічному та політичному житті країни, зумовлюють необхідність забезпечення нормативно-правового регулювання різних сфер життєдіяльності молоді. Метою державної молодіжної політики в Україні є створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах країни.

Загалом державна політика соціального становлення й розвитку молоді на селі розвивається в основних чотирьох напрямках (рис. 2). Усі ці напрями державної політики взаємопов'язані і не можуть існувати один без одного. Законодавчий напрям передбачає розроблення, прийняття та затвердження різноманітних нормативно-правових актів, що стосуються молодих людей віком 14–35 років загалом та тих, що проживають у сільській місцевості, зокрема. Фінансовий напрям стосується матеріальної підтримки як кожної молодої людини зокрема, так і фінансування різноманітних програм розвитку молоді загалом. Соціальний напрям ґрунтується на покращенні умов проживання населення на селі, стану соціальної інфраструктури, системи охорони здоров'я, підвищенні рівня життя. Освітній напрям стосується як усіх закладів освіти, так і розвитку самоосвіти серед молоді, а також виховання цінностей та орієнтацій (професійної, сімейної тощо).

На законодавчому рівні молодіжна політика на селі регулюється низкою нормативно-правових документів, що стосуються як розвитку молоді, так і розвитку села, зокрема Законами України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [7], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [6], Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки».

Основні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов

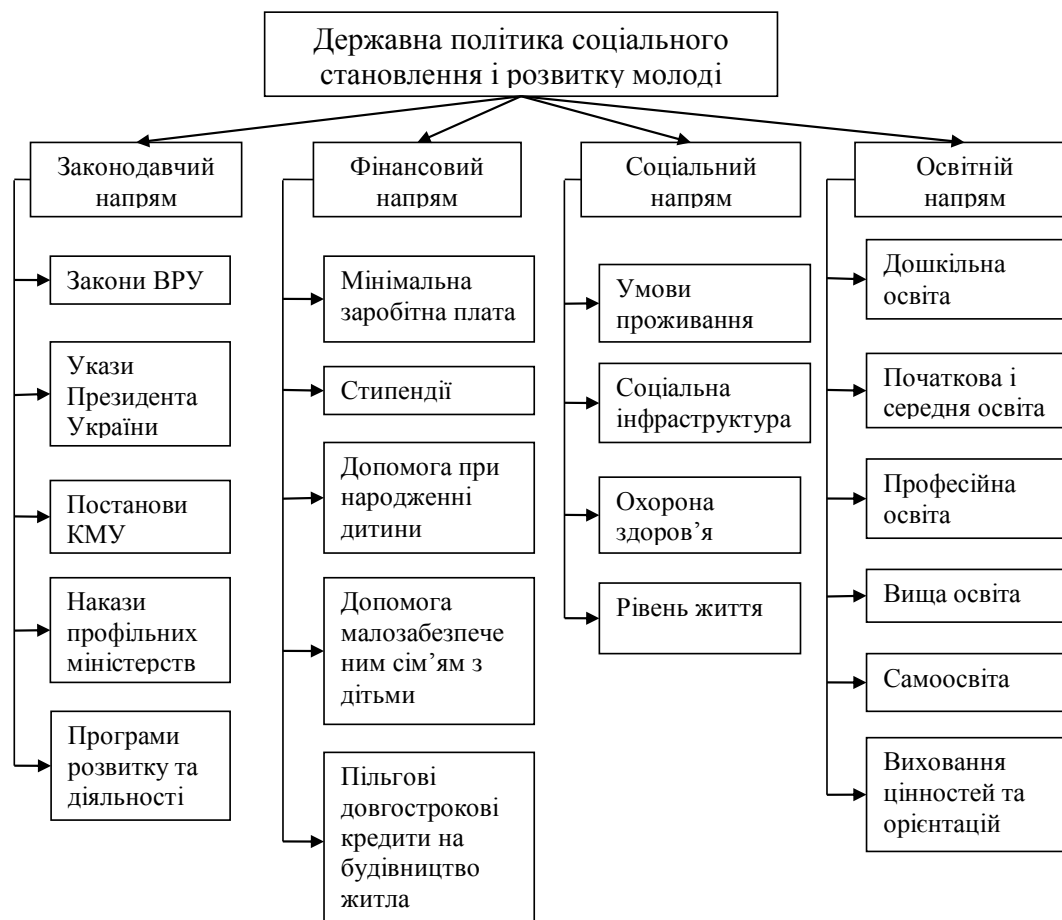

Рис. 2. Схема державної політики соціального становлення і розвитку молоді
Джерело: власна розробка автора

для соціального становлення молоді України визначено в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 року № 2998-XII. Цей Закон визначив компетенцію органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, роль центрів соціальних служб для молоді у сфері соціального становлення та розвитку молоді. Згідно з положеннями Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» держава бере на себе зобов'язання, відображені на рис. 3.

Протягом останніх років процес формування законодавчого напрямку державної молодіжної політики продовжується, а саме прийнято низку законів і підзаконних актів, які стосуються соціального становлення та розвитку молоді, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Проте в Україні не забезпечено комплексності нормативно-правових актів щодо сільської молоді, що б спонукало молодих людей до всебічного розвитку та показало шлях забезпечення нової якості життя на селі.

Модернізація аграрного сектору неможлива без участі молоді як соціальної групи, найбільш схильної до інновацій та перетворень. Участь

у соціально-економічному та суспільно-політичному житті – це засіб самореалізації, досягнення матеріального добробуту, забезпечення потреб та інтересів молоді людини.

Основні завдання держави щодо підвищення соціально-економічної активності сільської молоді мають бути такими:

- поступовий і планомірний розвиток державної підтримки молодіжного підприємництва на селі, створення умов для його стабільного розвитку;
- створення державних програм забезпечення молоді доступним житлом та пільгового кредитування на його придбання;
- інституційне вдосконалення системи органів влади з питань роботи з молоддю, перенесення акценту роботи з центрального на місцевий рівень;
- посилення координації між цільовими державними та регіональними програмами, спрямованими на забезпечення соціального становлення та розвиток сільської молоді;
- розроблення механізмів залучення молоді до діяльності державних органів влади та місцевого самоврядування, активної участі у громадській та політичній діяльності на селі;

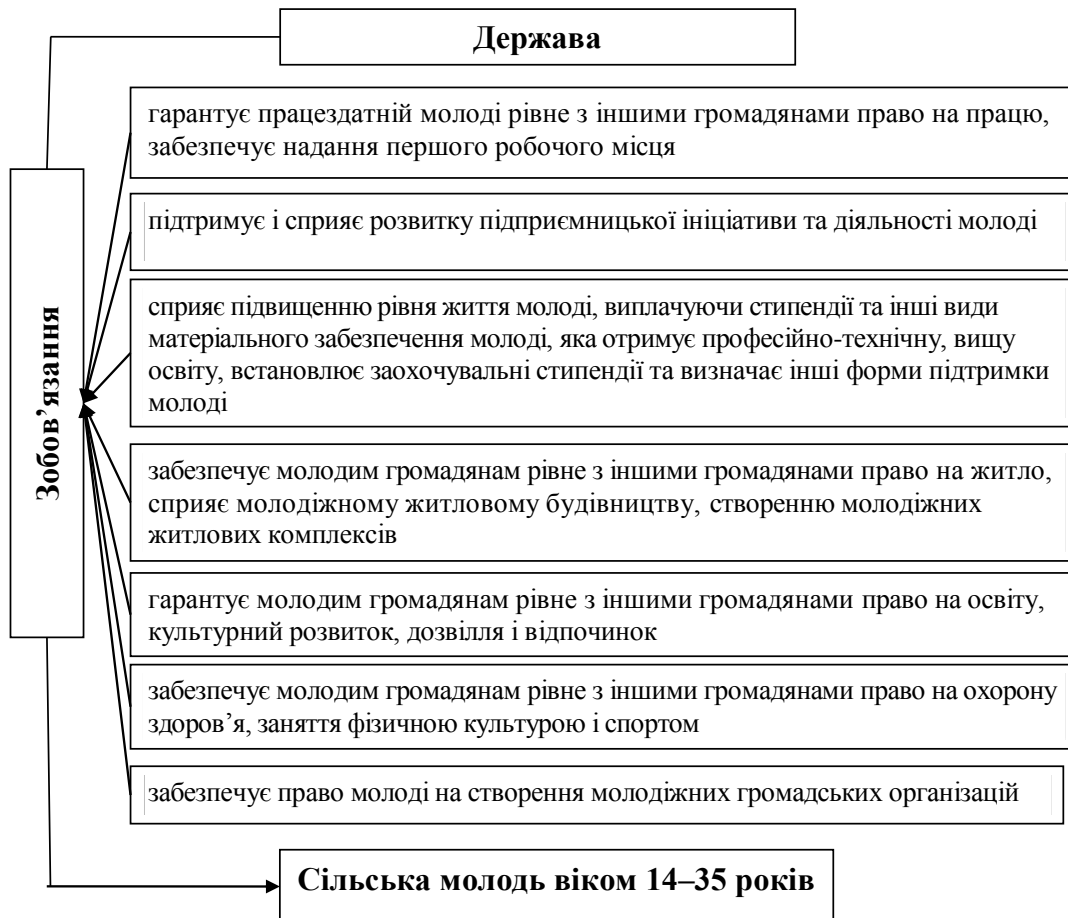

Рис. 3. Державна підтримка соціального становлення та розвитку молоді в Україні

Джерело: розроблено автором на основі джерела [7]

- підвищення якості життя на селі;
- сприяння створенню умов для самореалізації молоді, інтелектуального та творчого розвитку особистості молодого громадянина України;
- підтримка інноваційно-дослідницьких ініціатив молоді, розширення форм її стимулювання;
- розвиток мережі установ культурно-просвітницького та патріотичного спрямування для сільської молоді;
- сприяння утвердженню патріотизму духовності, моральності, а також формування загальнолюдських життєвих принципів сільської молоді.

Стимулювання молодіжного підприємництва на селі з боку держави регламентується Законом України «Про розвиток та державну підтримку середнього та малого бізнесу в Україні» [5], який прийнято 22 березня 2012 року, проте будь-які законодавчі зміни потребують концентрації зусиль держави та витрат на реалізацію після прийняття закону, зокрема моніторингу ситуації, становлення інфраструктури, освіти,

інформаційного супроводу, заходів з адаптації людей і підприємств, які опинилися в нових умовах. Тому на базі прийнятого Закону доцільно розробити низку підзаконних актів, що забезпечать його реалізацію. На місцевих рівнях потрібно створити таке локальне інституційне середовище, яке спонукатиме молодь до дій та розвитку у сфері підприємництва та бізнесу, що активізує процес формування молодіжного людського капіталу. Для цього потрібно розробляти місцеві програми розвитку підприємництва й бізнесу на селі та забезпечити шляхи й можливості їх реалізації. Такі програми повинні мати комплексний характер і забезпечувати поліпшення інвестування в людський капітал як з боку держави, так і сільськими громадами та домогосподарствами, покращення якісних показників його розвитку та нагромадження як важливого ресурсу економічної системи. Під час розроблення та реалізації таких програм на селі потрібно залучити можливості й підтримку аграрних підприємств, які діють у межах села чи регіону, та спонукати їх надавати кваліфіковану допомогу в розвитку підприємництва, мотиву-

ючи цю діяльність отриманням можливих вигід від використання більш якісного людського капіталу у власному виробництві. Це дасть можливість ефективного використання обмежених ресурсів (матеріальних, фінансових і трудових) у виробництві продукції.

Висновки. Державна політика у сфері соціального становлення й закріплення на селі молоді як матеріального носія людського капіталу нової якості повинна охоплювати законодавчий, фінансовий, соціальний та освітній

напрями. Раціональне поєднання цих напрямів у практичній діяльності органів влади може забезпечити належну якість інституційного середовища та зростання потенціалу людського капіталу відповідно до прийнятої в державі політики сільського розвитку. Створення необхідних умов і гарантій для отримання сільською молоддю освіти, сприяння творчому й інтелектуальному її розвитку мають стати одними з базових складових державної молодіжної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences. N.-Y., 1932. 84 p.
2. Веблен Т. Теория праздного класса / под. ред. В. Мотылева; пер. с англ. С. Сорокина. Москва: Прогресс, 1984. 367 с.
3. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва: Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.
4. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа. Вопросы экономики. 1997. № 3. С. 6–7.
5. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
6. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 25 червня 2001 року № 2558-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
7. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні: Закон України від 5 лютого 1993 року № 2998-XII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>.
8. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О. Бородіної, І. Прокопи. Київ: НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2010. 376 с.